

dr hab. Małgorzata Lipowska, prof. UG
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 2020-09-11

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Natalii Kajki

pt. *Dynamika procesów hamowania reakcji u dzieci z ADHD.*

Weryfikacja neuropsychologicznej koncepcji Russela Allana Barkleya

promotor: dr hab. Agnieszka Kulik

Zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi to jedno z najczęściej diagnozowanych zaburzeń neurorozwojowych wśród dzieci w wieku szkolnym, absorbujące badaczy od ponad 100 lat. Nie znaczy to jednak, że problem został rozpoznany – wręcz odwrotnie, kolejne badania i konstruowane modele teoretyczne wygenerowały jeszcze więcej wątpliwości. Właściwie od czasu pierwszych prób opisu nadpobudliwości psychoruchowej starano się zidentyfikować jej przyczyny, lecz etiologia problemu nie jest nadal do końca poznana. Najwcześniejsze koncepcje przyczyn nadpobudliwości odwoływały się do „nieprawidłowej kontroli zachowań moralnych”, lecz najnowsze badania koncentrują się przede wszystkim na neurologii i genetyce. Na bazie polietiologicznego podłoża kształtuje się szereg dysfunkcji behawioralnych i poznawczych, składających się na obraz kliniczny ADHD. Najczęściej wytłumaczenia mechanizmów ADHD poszukuje się w ujęciu neuropsychologicznym, a największą popularność, ale i poparcie w badaniach uzyskał model Deficytu Hamowania Reakcji autorstwa Russella A. Barkleya.

Do dyskusji nad problematyką dotyczącą patomechanizmu zespołu nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi włącza się mgr Natalia Kajka. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest interesującym i zarazem twórczym pomysłem badawczym. Niepodważalną zaletą pracy jest już samo podjęcie ważnego zagadnienia, jakim jest próba empirycznej weryfikacji teoretycznego modelu ADHD w oparciu o badania na grupie dzieci polskich. Recenzowana praca ma nie tylko walory naukowe, lecz może być źródłem aplikacji do praktyki ze względu na odwoływanie się

także do metod interwencji ukierunkowanych na minimalizację deficytów analizowanych w badaniach.

Praca jest obszerna i liczy 189 stron tekstu plus 20 stron załączników. Ustosunkuję się zatem do poszczególnych części pracy, a z obowiązku recenzenta nakreślę swoje uwagi krytyczne. Mam nadzieję, że uwagi te przyczynić się mogą do udoskonalenia pracy i oddania jej do druku, np. w formie cyklu artykułów.

Dysertacja składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów teoretycznych, rozdziału dotyczącego metodologii badań własnych, po którym następuje przedstawienie wyników oraz podsumowanie połączone z dyskusją. Na końcu pracy Autorka zamieszcza spis literatury, z której korzystała, a także aneks. Taka struktura pracy jest zgodna z wymaganiami. Od strony formalnej praca spełnia standardy stawiane pracom doktorskim o charakterze empirycznym.

W pierwszej kolejności odniosę się do tytułu pracy, który brzmi: *Dynamika procesów hamowania reakcji u dzieci z ADHD. Weryfikacja neuropsychologicznej koncepcji Russela Allana Barkleya*. Moim zdaniem – odpowiada on treściom w niej zawartym – jest stylistycznie i metodologicznie prawidłowy. Jednocześnie jest zwięzły i daje potencjalnemu czytelnikowi wskazówkę – jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy dysertacja.

Treści zawarte w **pierwszym rozdziale** o tytule: *CHARAKTERYSTYKA ZESPOŁU NADPOBUDLIWOŚCI PSYCHORUCHOWEJ Z ZABURZENIAMI UWAGI*, to próba usystematyzowanego zaprezentowania definicji i zakresu pojęciowego zagadnień ujętych w tytule. Nie było to zadanie łatwe uwzględniając fakt, że zainteresowanie tą tematyki jest domeną nie tylko psychologów, ale i przedstawicieli środowisk medycznych posługujących się odmiennym warsztatem badawczym i w specyficzny sposób definiujących pojęcia. Z tego trudnego zadania nie do końca się Autorka wywiązała, pomimo uważnej lektury rozdziału nadal sformułowania terminologiczne dotyczące ADHD pozostały niejasne. Zakres i dobór informacji zaprezentowanych w rozdziale świadczy o rozeznaniu Autorki w pracach dotyczących omawianych zagadnień – Doktorantka sięga do literatury współczesnej, jak i klasyki. Magister Kajka odwołuje się przede wszystkim do literatury polskiej, co świadczy o jej dobrej znajomości publikacji rodzimych i nieuleganiu modzie na powoływanie się wyłącznie na prace anglojęzyczne. Uważam jednak, że zbyt często powołuje się na prace „z drugiej ręki”, nie sięgając do literatury źródłowej, np. w odniesieniu do klasyfikacji DSM czy ICD.

Rozdział drugi *PROCESY HAMOWANIA REAKCJI W LITERATURZE PRZEDMIOTU*, przybliży czytelnikowi wiedzę dotyczącą procesu hamowania z perspektywy fizjologicznej, behawioralnej, psychologicznej i neurobiologicznej. Za korzystny zabieg uznaję wzbogacenie treści stricte teoretycznych przykładami zadań służących do operacjonalizacji konstruktów. Wątpliwości moje budzi sam tytuł rozdziału – cała część teoretyczna oparta jest o literaturę przedmiotu, więc moim zdaniem nie ma potrzeby uwzględniać tego w podtytule.

Rozdział trzeci *WYBRANE MODELE PROCESÓW HAMOWANIA REAKCJI U DZIECI Z ADHD* prezentuje wybrane przez Doktorantkę koncepcje teoretyczne hamowania reakcji. Ze względu na cel pracy jakim jest weryfikacja modelu Barkleya uważam, że zawężenie przeglądu modeli konkurencyjnych czy komplementarnych do dwóch za niekorzystne. Warto by też sięgnąć do większej liczby prac samego Barkleya, które ukazały się w ostatnich latach.

Ostatni rozdział teoretyczny *STYMULACJA PROCESÓW HAMOWANIA REAKCJI I FUNKCJI WYKONAWCZYCH U DZIECI Z ADHD* uznaję, za najciekawszy fragment części teoretycznej dysertacji. Magister Kajka prezentuje szeroką gamę metod i sposobów oddziaływania mających na celu podniesienie efektywności hamowania i funkcji wykonawczych. Na szczególne podkreślenie zasługuje ujęcie problemu w szerszym kontekście edukacji i wychowania najmłodszych.

Moja ogólna uwaga krytyczna dotycząca całej pracy, ale przede wszystkim części teoretycznej, odnosi się do warstwy językowej pracy. Dysertację „ciężko się czyta”, pełna jest niezręczności stylistycznych, skrótów myślowych czy zwrotów, które wydają się być zbyt dosłownym tłumaczeniem np. „uszkodzenia w funkcjach wykonawczych (s. 11)”, „w celu drugim dokonano analizy (s. 147)”.

Pomimo wskazanych uwag krytycznych uważam część teoretyczną za udaną syntezę dotychczasowych koncepcji odnośnie: zespołu nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi, procesu hamowania oraz sposobów oddziaływania wspierającego w tym zakresie.

Część empiryczna obejmuje cztery rozdziały, kolejno prezentujące: uzasadnienie podjęcia wybranej tematyki badań własnych, dwa eksperymenty wraz z ich metodologią i dyskusją wyników oraz ogólną dyskusję uzyskanych danych wraz z wpływającymi z nich wnioskami badawczymi oraz wskazówkami praktycznymi.

Mam generalną uwagę co do tytułów i podtytułów całej tej części pracy, są one tak sformułowane jakby odnosiły się do ogólnego „schematu części empirycznej” i nie mają

żadnego związku z treścią TEJ konkretnej pracy np. rozdziały 6 i 7 zatytułowane są odpowiednio *STUDIUM BADAWCZE 1* i *STUDIUM BADAWCZE 2*.

Otwierający rozdział *ZAŁOŻENIA BADAŃ WŁASNYCH* zawiera szczegółową operacjonalizację weryfikowanego konstruktów teoretycznego, jakim jest koncepcja Russela Allana Barkleya w najpopularniejszej wersji z 1997. Uważam, że przyjęte założenia są wystarczająco dobrze uzasadnione, choć niekoniecznie się z nimi zgadzam, ale Autorce przysługuje prawo wyboru podejścia.

Kolejnym krokiem jest opis zastosowanych narzędzi badawczych (podrozdział 5.2.), a następnie Doktorantka dokonuje precyzyjnego opisu badanej grupy i procedury samego badania. Pochwalić należy za precyzję doboru i jasno określone kryteria zarówno włączające jak i wyłączające z badań. Rozdział zamyka prezentacja zastosowanej strategii obliczeń statystycznych. Drobna uwaga formalna: grupa badawcza to grupa osób prowadzących badania, badane dzieci to grupa badana.

Cel badań określony został bardzo dokładnie, wraz z motywacją do ich podjęcia. W sposób bardzo klarowny Doktorantka nakreśliła główne problemy badawcze, dwa cele szczegółowe, z których wywodzi pięć hipotez. Za jeden z największych walorów pracy uznaję wybranie formy eksperymentu w celu weryfikacji założonych hipotez, większość prac z zakresu psychologii klinicznej oparta jest o badania obserwacyjne, korelacyjne, niejednokrotnie z pojedynczym pomiarem. Poszczególne przeprowadzone badania nie budzą zastrzeżeń metodologicznych. W odniesieniu do opracowania statystycznego obu studiów badawczych uważam, że przeprowadzone analizy zostały odpowiednio dobrane do postawionych celów i pytań badawczych.

Eksperymentalna weryfikacja założeń pozwoliła na sformułowanie wniosku o niemożności potwierdzenia neuropsychologicznego modelu deficytu hamowania reakcji Barkleya – sam autor również zmodyfikował (istotnie) własną teorię w 2015 roku. Ponadto efektem prowadzenia wielotygodniowych zajęć stymulacyjnych dla dzieci, poza ewidentnymi sukcesami na polu oddziaływań praktycznych, było empiryczne wskazanie na wyższą efektywność oddziaływań z wykorzystaniem Mapy Myśli w porównaniu ze stymulacją opartą na technice rysunku.

Pracę kończy *DYSKUSJA WYNIKÓW*. Autorka jeszcze raz uwypukliła najistotniejsze wyniki uzyskanych badań, dokonała ich skrótowej syntezy, a także wskazała na ich wartość responsywną. Dyskusja jest przemyślana, choć miejscami warto by ją pogłębić, np. precyzyjniej odwołując się do cytowanych prac innych autorów, porównując je z własnymi wynikami. Doktorantka świadoma jest ograniczeń badań własnych, wskazując jednocześnie kierunki dalszych dociekań. W razie przygotowywania pracy do druku (do

czego zachęcam) w formie artykułów, konieczne jest gruntowne uporządkowanie zapisu statystycznych wyników, np. zgodnie z wymaganiami APA-7 i zadbanie o warstwę językową.

W podsumowaniu recenzji pragnę stwierdzić, że wartość merytoryczną rozprawy oceniam pozytywnie. Badania mają charakter oryginalny, a podjęty problem ma wartość poznawczą. Nie bez znaczenia jest aspekt aplikacyjny uzyskanych wyników.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska dowodzi odpowiedniego przygotowania Doktorantki pod względem zarówno teoretycznym, jak i metodologicznym, co świadczy o jej umiejętnościach planowania i prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk społecznych w dyscyplinie psychologia.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Natalii Kajki, przygotowana pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Kulik, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z *Ustawą o tytułach i stopniach naukowych* z 2011 r. i wnioskuję o dopuszczenie mgr Natalii Kajki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

